

30

ג ל י ו נ ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ר ע
בעריכת נחמה ליבוביץ
שנת השלושים

תולדות (תשל"א)

פרק כ"ו יג-כב

ה ב א ר ו ת

א. שאלה כללית בסעם ספור הבארות

מדרש הגדול (בראשית כ"ו כ"ה):

"ויכרו שם עבדי יצחק באר". אשריהם לצדיקים, שבכל מקום שהם הולכין, חן כורין בארות ומטציאין את המים לרבים. ולמה? שהוא סחית הכל. וכן הוא אומר (משלי י' י"א): "מקור חיים פי צדיק".

רד"ק: ... וכל הספורים האלה בחפירת הבארות וקדיאת השמות להודיע, כי בארץ-ישראל המוחזקת היה חופר בארות כרצונו ואין מוחה בידו, וכן קרא שמות כרצונו, והיו בני המקום קורין אותן כן. וכן אברהם, כמו שכתבנו, וכל זה היה להם לאות ולסימן מה שיעדס האל לתת הארץ לזרעם; אבל פלשתים - אע"פ שהיא מארץ-ישראל - לא הוחזקה בידם, לפיכך רבו עממם על הגבול; וכל זה להודיעם, שלא תהיה מוחזקת בידם כולה, אע"פ שחלקה לא הוחזקה בידם...

רמב"ן ד"ה ויקרא שם הבאר עשק: וספר הכתוב ויארין בענין הבארות, ואין בפשוטי הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק, והוא ואביו עשו אותם בשוה. אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו, כי בא להודיע דברי עתיד: כי באר מים רמוז לבית האלוקים אשר יעשו בניו של יצחק, ולכן הזכיר "באר מים חיים", כמו שאמר (ירמ' י"ז י"ג) "מקור מים חיים את ה'". וקרא הראשון "עשק", ירמוז לבית הראשון אשר התעסקו עסנו ועשו אתנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו. והשני קרא שמה "שטנה", שם קשה מן הראשון. והוא הבית השני שקרא אותו בשמו שכתוב בו (עזרא ד' ו') "ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים". וכל ימיו היו לנו לשטנה עד שהחריבוהו וגלינו מסנו גלות רעה. והשלישי קרא "רחובות", הוא הבית שעתיד להיבנות במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה והאל ירחיב את גבולנו, כמו שנאמר (דב' י"ט ח') "ואם ירחיב ה' אלוקיך את גבולך כאשר נשבע...". שהוא לעתיד. וכתוב בבית השלישי (יחזקאל ט"ז ז') "ורחבה ונסבה למעלה למעלה", "ופרינו בארץ" - שכל העמים יעבדוהו שכס אחד.

(1) מה הקשי הכללי למפרשים בפרקנו?

(2) מה ההבדל בין שלש הדעות שהובעו לעיל בענין חפירת הבארות?
שים לב: הרד"ק והרמב"ן הולכים בכיוון אחד, אך יש הבדל גדול ביניהם. מהו הכוון הסותף ומהו הקו המבדיל?

ג. מ"ז, ויאמר אבימלך אל יצחק: לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד

(1) האם פירוש מלת "ממנו" כפירוש "ממנו" באחד הפסוקים הנאים?
שם' א' י"א : הגה עם בני ישראל רב ועצום ממנו
דב' א' כ"ח : עם גדול ורב ממנו
במד' י"ג ל"א: כי חזק הוא ממנו
מלכ' א' כ"ה כ"ג: על כן חזקו ממנו

(2) האם דברי המדרש הנאים הם כפשוטו של פסוקנו?
בראשית רבה ס"ד: אמר לו אבימלך: כל עצמות שעצמת, לא ממנו היו לך? לשעבר הוה לך חז קווקיה (=היה לך כבש אחד), כדון אית לך קווקייה סגיין (=עכשיו יש לך כבשים הרבה).

(3) במה דומה טענת הפלשתים כאן (לפי פירוש המדרש) לדברי בני לבן (ל"א א') וכיצד אפשר להוכיח פה ושם, שטענתם טענת שקר?

ג. י"ט, ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים. כ', ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמור לנו המים.

רד"ק ד"ה וימצאו שם: אחר שחפרו מצאו מחתת באר חפורה מקודם, והיו נובעים בה מים חיים...

ד"ה לנו המים: כמו שכתבנו בדבר אברהם עם אבימלך (כ"א כ"ה) כי היתה מחלוקת ביניהם, אם אותה הבאר מגבול גרר או מגבול באר-שבע, כן עתה טעם

הזה בפלה מחלוקת בין רועי גרר ובין רועי יצחק.

מלבי"ם ד"ה ויריבו רועי גרר: שע"י שהיה מים חיים, שהמעין מקורו מן ההרים, היה להם טענה לאמור: לנו המים. א) כי מי המעין יוצאים מן ההר שבגרר, שהוא בגבול אבימלך. ב) שהיה מחוקי המלכות, שכל הנמצא בבטן הארץ שייך אל המלכות, ואם כן מי תהומות הם של המלך ובני המדינה; ורועי יצחק היה להם טענה, שהמים שבבטן הארץ הם הפקר, ושייך להם, אחר שהם חפרו ומצאו אותו. ועל כן קרא שם הבאר עשק, כי היה ביניהם עשק וטענות, שכל אחד היה לו טענה לפי דעתו.

1) כל אחד מן המפרשים הנ"ל מנסה ליישב קשי אחר שבפסוקנו.

הסבר אילו הם הקשיים העומדים בפני כל אחד מהם?

2) האם יש נגוד בין שני הפירושים הנ"ל, אם לא?

ד. כ"ה, ויכרו שם עבדי יצחק באר

ר' וולף הייזנהיים: מפורש ושום שכל

"ויכרו" מעטו כמו ויחפרו, וכן (שם' כ"א ל"ג) "כי יכרה איש בור", ולשון "כרית" היא עשית גומא בקרקע. וממה שמצאנו (תהל' ז' ט"ו) "בור כרה ויחפרהו" נראה כי החפירה עמוקה יותר מן הכריה, ואפשר לחפור אחרי הכריה ואי-אפשר לכרות אחרי החפירה. ונראה עוד, כי כל לשון חפירה עיקרו לשון חקירה ודרישה, דוגמת (דב' א' כ"ב) "ויחפרו לנו את הארץ", ובעבור כי הכורה צריך להיות מרגל לדרוש המקום הנאות לו לחצוב לו באר מים, לכן הוציאו הכתוב בלשון חפירה.

מה הם הקשיים בפרקנו המתוישבים ע"י הבחנה זו?

ה. העמק דבר לפסוקים י"ד-כ"ב

י"ד ד"ה ויהי לו מקבה ויקנאו אותו: שדרים בגרר עיר המלוכה, ומסתמא היו גם בהם עשירים כדרך בני עיר המלוכה, - ועשיר מתקנא בעשיר וביותר אם הוא יהודי.

ט"ז ד"ה לך מעמנו כי עצמת ממנו: עד שהגיע שאמר המלך "לך מן הכרך, מקום ישיבת שרי המלוכה ואזרחי הארץ העשירים", "כי עצמת" - וזה לקוצים בעיניהם, והמלך אינו יכול לסבול צרת לב בני ארצו האפרתיים, על כן הנני מוכרח להפר בריתי עם אברהם, שיהיה זכות לזרעו לגור בארצו במקום אשר ירצה כשאר אזרחי הארץ. וספר הכתוב, כי כך יקרה בגלות, שיהיו גודרים בעדנו שלא לגור בכל פינות הארץ.

י"ח ד"ה וישב יצחק ויחפור: ומזה למדנו דרך הגלות, שהקב"ה מהפך מחשבות, ומתברר לנו שמרעין לנו, כמה פעמים הוא בא לטובה אחר זמן - כאשר יבוא עוד.

כ' ד"ה ויחפרו בנהל וימצאו שם באר מים חיים ויריבו רועי גרר: כי אמרו שהם נמשכים מהנחל, ושרי המלוכה היה להם מקום להעלים עין, מחמת שנאה בלבד.

כ"א ד"ה ויקרא שמה שטנה: אחר שראו שעלה בידם לגזול הבאר בטענה בדויה, הוסיפו לגזול בלי טענה, רק עמדו לשטן, גם שם העלימו השרים עין.

כ"ב ויעתק משם... הרחיב ה' לנו פרינו: וכל זה סימן לזמן הגלות, שהגירושין גורמים כמה דברים: זה נגזל בטענת "כולה שלי", וזה נגזל גם שלא בטענה, וזה מצליח במקום גרושו יותר מכאשר היה.

1) הסבר, כיצד משתקפת תקופתו של בעל העמק דבר (הנצי"ג מוולוז'ין, מחציתה השניה של המאה ה-19) בפירושו.

2) מהו הקושי שבפסוק כ"א שרצה לתרץ?

3) במה דומה בעל העמק דבר כאן בדרך פירושו לפירוש הרמב"ן לפסוק כ' ובמה הוא שונה ממנו? וכן לפירוש הרמב"ן בראשית ל"ב ד' ד"ה וישלח יעקב; ד"ה אל עשיו אחיו; ט' ד"ה והיה המחנה; ובמה הוא שונה בדרך פירושו ממנו?

חשובות נא לשלוח לנחמה ליבוביץ, קרית משה ירושלים